

ОБЛІК В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ACCOUNTING IN THE DIGITAL ECONOMY: PROBLEMS AND PROSPECTS

УДК 336

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.45-32>**Хорунжак Н.М.**д.е.н., професор кафедри обліку та оподаткування
Тернопільський національний економічний університет**Лукановська І.Р.**к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
Тернопільський національний економічний університет**Khorunzhak Nadiya**

Ternopil National Economic University

Lukanovska Iryna

Ternopil National Economic University

У статті проаналізовано наявні проблеми облікового відображення операцій четвертої індустріальної революції – цифрової економіки. Основними проблемами, які розглядаються у статті, є вивчення концептуальних теоретичних і практичних основ цифрової економіки, перспектив її розвитку та впливу цифрових технологій на інноваційний розвиток і суспільний прогрес, а також прикладних проблем, пов'язаних із цією проблематикою, таких як розвиток та облік електронної комерції. Досліджено основні тенденції здійснення операцій з електронної комерції та виявлено проблему їх облікового відображення – це юридичне узаконення. Оскільки електронна комерція полягає у відносинах, спрямованих на отримання прибутку, то те, яким чином реалізуються ці майнові обов'язки, система обліку контролює не повною мірою. Таким чином, одним із найважливіших розглянутих у статті завдань є потреба в розробленні правових засад обліку та оподаткування цифрової економіки.

Ключові слова: цифрова економіка, електронна комерція, цифровізація, бухгалтерський облік, цифрові дані, інформаційні системи.

В статті проаналізовані існуючі проблеми учетного отражения опе-

раций четвертой индустриальной революции – цифровой экономики. Основными проблемами, которые рассматриваются в статье, является изучение концептуальных теоретических и практических основ цифровой экономики, перспектив ее развития и влияние цифровых технологий на инновационное развитие и общественный прогресс, а также прикладных проблем, связанных с этой проблематикой, а именно развитие и учет электронной коммерции. Исследованы основные тенденции осуществления операций с электронной коммерции и обнаружена проблема их учетного отображения – это юридическое узаконивание. Так как электронная коммерция состоит в отношениях, направленных на получение прибыли, то каким образом реализуются эти имущественные обязанности, система учета контролирует не полностью. Таким образом, одной из важнейших рассмотренных в статье задач является потребность в разработке правовых основ учета и налогообложения цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, электронная коммерция, цифровизация, бухгалтерский учет, цифровые данные, информационные системы.

The article analyzes the existing issues of accounting for the operations of the Industry 4.0 – the digital economy, which is an economy where the key factors and means of production are digital data and network transactions, as well as their use as a resource, which can significantly increase efficiency, productivity and value for the products and services we receive. The digital age is changing the way we do business, as well as the requirements for information technology used: marketing, sales, and service management systems; telephony and messengers; workflow and personnel management systems; accounting systems and many other corporate applications, which are nowadays an integral part of the activity of enterprises (organizations). Therefore, there are a number of accounting issues that relate to different aspects of business, including a remote approach to the sale of goods and services, the extension of their boundaries, the emergence of new types of payments. The main issues addressed in the article are the study of the conceptual theoretical and practical foundations of the digital economy, the prospects for its development and the impact of digital technologies on innovation development and social progress, as well as the applied problems related to these issues, namely the development and accounting of e-commerce. The basic tendencies of carrying out e-commerce transactions are investigated and the problem of their accounting is revealed – this is legal legalization. Since e-commerce is about profit-oriented relationships, the accounting system does not fully control how these property responsibilities are implemented. Thus, one of the most important issues addressed in the article is the need to develop the legal framework for accounting and taxing the digital economy. It should be acknowledged that, despite the dynamic development of the digital economy, including the growth of commerce through the Internet, the analysis of research shows their fragmentation. Special attention is paid to the digital economy, but there is no coherent scientific approach to accounting and taxation.

Key words: digital economy, e-commerce, digitalization, accounting, digital data, information systems.

Постановка проблеми. Сучасний економічний розвиток характеризується широким упродовженням сучасних інформаційних технологій в усі його процеси. Констатація цього факту задекларована й українською Концепцією розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки. Передбачені в цьому державному документі заходи та їх послідовний план щодо активізації розвитку цифрової економіки засвідчують вагомість і перспективність руху в цьому напрямі.

Як ідентифікація цього явища в Концепції подається в «Загальних положеннях» пункт, що можна вважати означенням: «У класичному розумінні поняття «цифрова економіка» означає діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані, як числові, так і текстові» [7].

Дещо ширше трактує це поняття В.В. Фіщук і його колеги – науковці й практики, – які вважають, що «цифрова економіка – це тип економіки, де ключовими факторами та засобами виробництва є цифрові дані (бінарні, інформаційні тощо) та мережеві транзакції, а також їх використання як ресурсу, що дає змогу істотно збільшити ефективність, продуктивність діяльності та цінність для отриманих продуктів та послуг» [10]. Ці означення дуже схожі, адже в їхній основі лежить факторний чинник. І ним вважаються цифрові дані, які ідентифікуються як виробничий ресурс (основні засоби).

Однак вирішити цю актуальну проблему неможливо без ретельного сутнісного аналізу явищ, процесів і операцій, що відбуваються в такого роду економіці. Для цього варто розпочати з її ролі, впливу на інші економічні явища тощо.

Найпершим сподіванням орієнтації української економіки на цифрові технології є залучення нових інвестицій. Іншим позитивним результатом реалізації затвердженої Стратегії, який очікується отримати, є збільшення ВВП України. Окрім того, завдяки активному використанню сучасних технічних досягнень можна з великою вірогідністю очікувати швидкої та ефективної міжнародної інтеграції та розвитку торгівлі.

Відповідно до цього повинна розвиватися система управління та її функції. З-поміж них акцент слід зробити на обліку як одній із найважливіших функцій управління та джерелі інформаційних даних, необхідних для прийняття рішень.

Поява в умовах цифрової економіки нових специфічних господарських операцій і видів діяльності (наприклад, електронна комерція) вимагає адекватної системи обліку, здатної відображати досить особливі об'єкти. З огляду на це, актуальним напрямом наукових досліджень є проблематика розвитку системи обліку в умовах цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід зауважити, що в останні роки активізуються наукові пошуки щодо цифрової економіки загалом і обліку в ній зокрема. Дискутують із питань означення, умов, засад, характеристик цифрової економіки такі вчені, як О.С. Вишневський, О.П. Голобородько, Г.Т. Карчева, С.В. Коля-

денко, Н.М. Краус, К.М. Краус, Л.О. Матвейчук, М.В. Руденко та багато інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є цифрова економіка як новий об'єкт обліку, що має власну специфіку й відрізняється від традиційних. Тому виклик для облікової системи – встановити принципи облікового відображення, сформулювати систему оцінки, документального й рахункового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Переважно науковці визначають низку понять, пов'язаних із цифровою економікою (в т.ч. поняття «цифровізація»), аналізують витоки, засади й умови її розвитку, ідентифікують проблеми [1; 4; 8]. Окрім цього, багато вчених і практиків акцентують увагу на перешкодах розвитку, перевагах цифрової економіки, її впливі на соціально-економічний розвиток країни.

Зокрема, В.В. Фіщук наводить низку аргументів на користь цифрової економіки і стверджує, що «цифровізація (digital, digitization) – це економічний феномен та основа для стрибкоподібного розвитку економіки країни. Цифрова економіка – більш ефективна, конкурентоздатна, створює більше можливостей для бізнесу, громадян та державі взагалі» [9]. Також науковець вважає, що цифрова економіка відкриває низку нових можливостей для України (рис. 1).

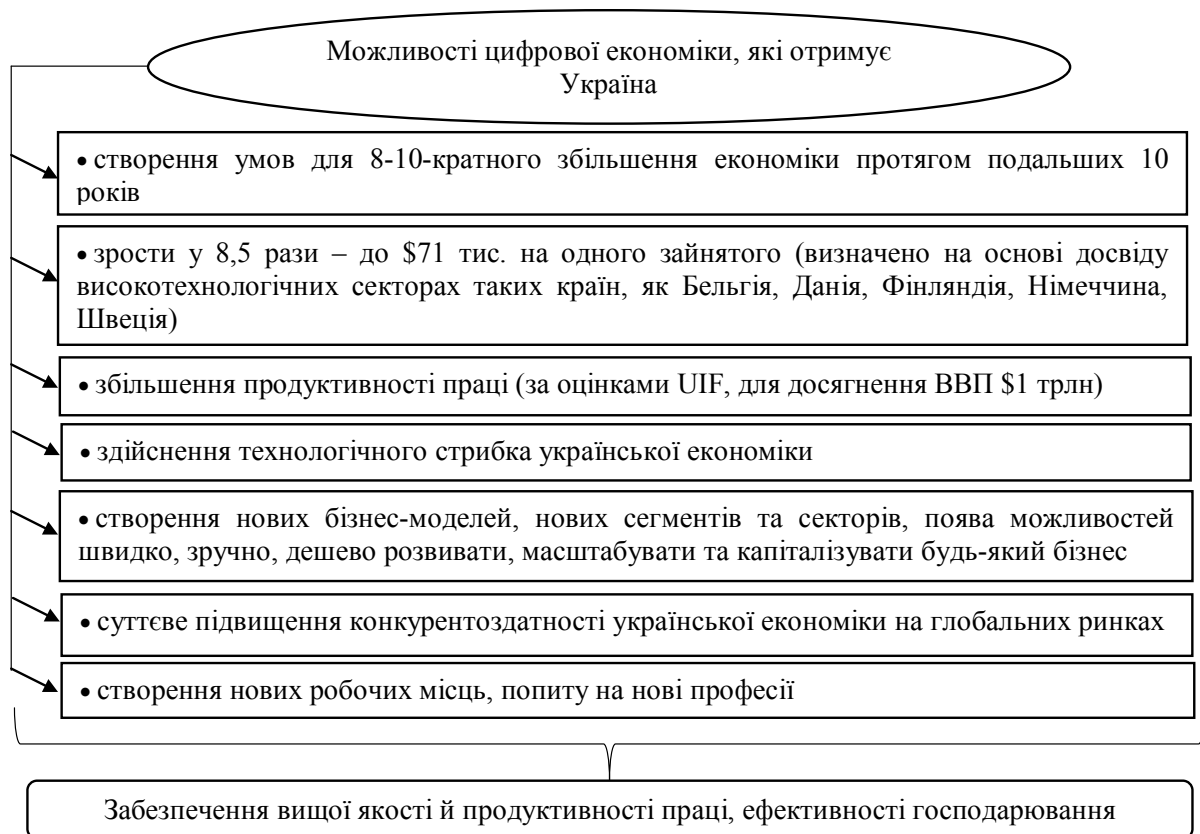

Рис. 1. Зміни, передбачені активізацією цифрової економіки в Україні

Джерело: сформовано на основі [9]

Такі досить хороші перспективи не можуть не зацікавлювати, але реальність, яку також активно обговорюють науковці й практики, не повною мірою уможливило їх реалізацію.

Основними перепонами розвитку цифрової економіки в Україні, на думку науковців, є фінансові та законодавчі бар'єри. Перші перешкоджають роботі українських компаній на глобальних ринках, зокрема в частині безперешкодного отримання коштів на рахунки, відкриті в Україні. Другі – не сприяють поширенню ідеології спільної економіки на внутрішніх ринках (наприклад, відсутність технологічної нейтральності у сфері розподілу частотного ресурсу) [10].

Однак не лише це стримує амбітні плани розвитку цифрової економіки. Небезпека, яку вона несе поряд із перевагами, – це безробіття (в т.ч. у зв'язку зі зникненням потреби в певних професіях), схилення до сировинної траєкторії розвитку української економіки (природні ресурси сприяють розвитку аграрного сектору), перекидання промислових (виробничих) витрат на працівників (віддалена робота) й нерегламентованість і складність вирішення цього питання, відсталість українського законодавства в питаннях регулювання конфліктів, що виникають (наприклад, під час здійснення електронної комерції), застаріла матеріально-технічна база розвитку цифрових технологій, недосконалий ринок програмних продуктів тощо.

У цьому далеко не повному списку негативних умов і наслідків розвитку цифрової економіки не названі ті, що стосуються системи обліку та оподаткування. В цьому контексті варто звернути увагу на позицію деяких учених, які «цілком справедливо роблять висновок, що цифрова економіка своїм впливом позначається практично на всіх сферах діяльності. Вони наголошують, що «цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, а також вимоги до використовуваних інформаційних технологій: систем управління маркетингом, продажами і сервісом; телефонії і месенджером; системам документообігу й управління персоналом; облікових систем і безлічі інших корпоративних додатків» [3].

Не вдаючись до деталізації критичних оцінок різних інших змін, зосередимо увагу на прикладній та актуальній ситуації, котра виникає щодо документообороту та облікових операцій у разі використання цифрових даних для комерційної діяльності. Надзвичайно ілюстративно це можна спостерігати під час здійснення торгівлі через Інтернет.

З погляду прагматики дослідження наукових теорій в галузі обліку дає змогу виявити інноваційні концептуальні засади обліково-аналітичного забезпечення його об'єктів. Але цифрова економіка як феноменальне явище, що з'явилося в останні роки, позбавляє можливості здійснювати дослідження генезису ролі такого активу, як

цифрові дані, в різних концепціях. Попри свою актуальність нині, наприклад, у балансовій теорії це практично неможливо зробити, оскільки такий обліковий об'єкт не відображається в балансах українських підприємств. Погоджуємося, що можна дискутувати з цього приводу, наводячи приклад обліку програмних продуктів у складі основних засобів, але це далеко не той об'єкт, який мається на увазі і в Стратегії розвитку цифрової економіки, і в інших джерелах. Йому не притаманна та глибинність і специфічність, якою наділяються цифрові дані.

Варто зазначити, що окрім ідентифікації цифрових даних як об'єкта обліку є низка не менш складних облікових проблем, пов'язаних з їх використанням. Вони стосуються різних сторін господарської діяльності, зокрема віддаленого підходу в реалізації товарів і послуг, розширення їхніх меж, виникнення нових видів розрахунків тощо. Ще одним наслідком цифровізації є те, що загалом сучасний економічний розвиток, в тому числі в сфері торгівлі, характеризується чіткими глобалізаційними рисами та розвитком міждержавних бізнесових відносин. У зв'язку з цим в організаційному плані суб'єкти господарювання структурно ускладнюються. Через це є потреба в узагальненні й зведенні даних різних структурних підрозділів і формуванні інтегрованої звітності. Це важливо для прийняття як поточних, так і стратегічних рішень. Окрім цього, нестабільність і зростання конкуренції вимагають максимального врахування суттєвих ризиків і умов, в тому числі тих, що мають нефінансову природу. У сфері торгівлі, особливо електронній комерції, такі ризики також мають місце.

Найперше, з чим стикаються практики, здійснюючи торговельні операції з використанням мережі Інтернет, – це той факт, що частина їхніх потенційних покупців не мають можливості ознайомитися з пропозиціями через відсутність Інтернету в деяких віддалених регіонах.

По друге, суттєвою перепорою є відсутність налагоджених транспортних зв'язків для доставки і відповідних надійних доставників. Це визнається і міжнародними експертами, які вважають, що слід зосередитися на фрагментації, питаннях оподаткування (ПДВ) й логістиці [2]. Вважати ці проблеми не пов'язаними з обліком не можна, адже він, виступаючи функцією управління, має надавати інформацію для прийняття управлінських рішень, у тому числі стратегічних. А розробити реальну й адекватну стратегію діяльності суб'єкта електронної комерції неможливо без таких даних.

Більш прикладною обліковою проблемою є юридичне узаконення операцій з електронної комерції. Згідно зі ст. 3 [6] «Визначенням термінів» Закону України «Про електронну комерцію», електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення

правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру.

Яким чином реалізуються ці майнові обов'язки, система обліку контролює не повною мірою. Це пов'язано із залученням до процесу торгівлі суб'єктів, що є перевізниками або підприємствами, які займаються доставкою цінностей до власних складів і місць видачі. Одним із можливих варіантів виходу є формування власної мережі доставки. У межах однієї країни в цьому разі не буде жодних проблем, а щодо міжнародної торгівлі важливо мати відповідні договори. Однак і використання сторонніх перевізників і доставників (які, до слова, укладають під час міжнародних доставок договір приєднання), як свідчить практика, дає змогу активно здійснювати електронну торгівлю товарами. Проте в цьому разі слід дослідити практику вирішення спірних поставок, адже зазвичай повну відповідальність за їхню цілісність несе інтернет-магазин. Доставники (кур'єри) у своїх правилах декларують положення про те, що вони лише надають послугу форвардингу. Складність оцінки надійності партнера полягає в тому, що інформації про проблемні відносини та їх кількість немає у вільному доступі. Тож для здійснення оцінки надійності партнера слід використовувати інші показники. Оскільки важливо лише забезпечити себе від недобросовісних партнерів, кожен суб'єкт, що здійснює торгівлю через інтернет, може використовувати власний підхід до такої оцінки. Найбільш простим із них є аналіз динаміки наданих послуг з форвардингу.

Іншою не менш вагомою характеристикою електронної комерції є її здійснення з допомогою електронних систем без фізичного контакту між покупцем і продавцем. При цьому можливий розрахунок як безготівковий, так і готівковий. Особливість таких розрахунків полягає в тому, що у разі попередньої оплати витрати покупця будуть меншими. А у разі післяплати він заплатить більшу суму через включення у неї гарантійного платежу. Щодо міжнародних покупок післяплата відсутня. Окрім цього, відмова від оформленого відправлення після його відбуття на склад зарубіжного партнера українського доставника також неможлива.

Тож для покупців наявна низка ризиків. Для їх вирішення фірми-доставники застосовують юридичні підстави відповідно до чинного українського законодавства, зокрема можливість оформлення претензії. Форма останньої дещо відрізняється залежно від статусу покупця, а саме від того, чи є він фізичною, чи юридичною особою. Щодо статистики таких стосунків, то у внутрішній інформаційній базі доставників і суб'єктів, що здійснюють електронну торгівлю, вона присутня, але зовнішні

користувачі доступу до неї не мають. Це специфіка, яка не є протизаконною та ідентифікується як комерційна таємниця. Попри це, за вільний доступ до подібної інформації можуть поборотися суспільні і громадські організації. Законодавство про захист прав споживачів це дозволяє. Більше того, обов'язковість оприлюднення звітності, передбачена чинними українськими нормами, може бути платформою надання вищезгаданих даних. Адже згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» остання «не становить комерційної таємниці, не є конфіденційною інформацією та не належить до інформації з обмеженим доступом, крім випадків, передбачених законом. На фінансову звітність не розповсюджується заборона щодо поширення статистичної інформації» [5]. Внівши відповідні законодавчо-нормативні вимоги у склад інформації, що подається у примітках, можна вирішити цю проблему.

Ще однією проблемною з погляду обліку й оподаткування ознакою електронної комерції є те, що її складником можуть бути електронні гроші. В Україні нині це економічне явище розвинене не досить. Дискусії щодо використання електронних грошей активно ведуться в площині контролю та оподаткування операцій. Проте на офіційному рівні в Україні використання такого підходу (виду) щодо розрахунків не врегульоване. Технічний прогрес, який неухильно йде вперед, потребує законодавчих напрацювань і в цьому напрямі.

Особливо актуалізується потреба у вирішенні проблеми з електронними грошима під час здійснення міжнародної торгівлі. Тому Ю. Асадчев справедливо зазначає, що такі сфери, як електронні платіжні системи, митне оформлення та оподаткування, конфіденційність, безпека, захист інтелектуальної власності, потребують удосконалення правового регулювання [1].

Висновки з проведеного дослідження. Слід визнати, що попри динамічний розвиток цифрової економіки, в т.ч. і зростання обсягів торгівлі, здійсненої через мережу Інтернет, аналіз наукових досліджень свідчить про їхню фрагментарність. Приділяється увага окремим питанням цифрової економіки, однак цілісного наукового підходу щодо обліку й оподаткування не сформовано. У цьому контексті варто назвати можливі актуальні напрями, які слід розвивати науковцям і практикам. Серед них – вирішення дискусії щодо визначення сутності поняття «електронна комерція» і суміжних понять; встановлення особливостей діяльності інтернет-магазинів для потреб відповідного розвитку інструментарію та елементів методу бухгалтерського обліку; удосконалення нормативно-правового регулювання відносин між суб'єктами у середовищі електронної комерції; розроблення методичних підходів до відображення в бухгалтерському обліку розрахункових операцій, які виникають у процесі функціонування

інтернет-магазинів; вирішення проблеми адекватного відображення в обліку витрат на впровадження та використання інтернет-магазину; визначення складників середовища електронної комерції для потреб бухгалтерського обліку; застосування електронних цифрових підписів і системи захисту бухгалтерських даних тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веретюк С.М., Пілінський В.В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2. С. 51-58.
2. Електронна комерція: українське зростання. *Вісник. Офіційно про податки: офіційне видання Державної фіскальної служби України*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/2860> (дата звернення: 30.09.2019).
3. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047> (дата звернення: 01.10.2019).
4. Матвейчук Л.О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4 (40). С. 116-127. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-0287-2018-4-40-18>
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 6.07.1999 р. № 996-XIV.
6. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 30.09.2019).
7. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р.
8. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61-65. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.61.
9. Фіщук В. Що дасть Україні розвиток цифрової економіки? *Future*. 2019. URL: <https://futuremagazine.io/ua/shho-dast-ukrayini-rozvitok-tsifrovoyi-ekonomiki/> (дата звернення: 01.10.2019).
10. Фіщук В., Матишко В., Чернів Є., Юрчак О. та ін. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#> (дата звернення: 01.10.2019).

REFERENCES:

1. Veretiuk S.M., Pilinskyi V.V. (2016) Vyznachennia priorytetnykh napriamkiv rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Ukraini [Identifying priority areas for the digital economy in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ukrainskoho naukovo doslidnoho instytutu zviazku*, no. 2, pp. 51-58.
2. Elektronna komertsia: ukrainske zrostantia. *Visnyk [E-Commerce: Ukrainian growth]. Ofitsiino pro podatky: ofitsiine vydannia Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy*. Available at : <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/2860> (accessed 30 September 2019).
3. Kraus N.M., Holoborodko O.P., Kraus K.M. (2018) Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [The digital economy: trends and prospects for the avant-garde nature of development] *Efektivna ekonomika*, № 1. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047> (accessed 01 October 2019).
4. Matveichuk L.O. (2018) Tsyfrova ekonomika: teoretychni aspekty. [Digital economics: theoretical aspects]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 4 (40), pp. 116-127. Available at : <https://doi.org/10.26661/2414-0287-2018-4-40-18>.
5. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine]: *Zakon Ukrainy vid 6.07.1999. №996-XIV*.
6. Pro elektronnu komertsiiu [On Electronic Commerce]: *Zakon Ukrainy vid 03.09.2015. № 675-VIII*. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (accessed 30 September 2019).
7. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation]: *Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 17.01.2018. №67-r*.
8. Rudenko M.V. (2018) Tsyfrovizatsiia ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitizing the Economy: New Opportunities and Perspectives]. *Ekonomika ta derzhava*, №11, pp. 61-65. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.61.
9. Fishchuk V. (2019) Shcho dast Ukraini rozvytok tsyfrovoy ekonomiky? [What will give Ukraine the development of the digital economy?]. *Future*. Available at : <https://futuremagazine.io/ua/shho-dast-ukrayini-rozvitok-tsifrovoyiekonomiki/>. (accessed 01 October 2019).
10. Fishchuk V., Matiushko V., Cherniev Ye., Yurchak O. ta in. *Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovou ekonomikou* [Ukraine 2030E is a country with advanced digital economy]. *Ukrainskyi instytut maibutnoho*. Available at : <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#> (accessed 01 October 2019).